

İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Yaşlı Karakterlerin İncelenmesi*

Gülşah Doğanay¹, Gülseren Erhan²¹Giresun Üniversitesi, Giresun Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü

Adres: Giresun Üniversitesi, Giresun Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Giresun, Türkiye

E-Posta: gdoganay61@hotmail.com

²İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği Bölümü

Adres: İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmenliği, Malatya, Türkiye

E-Posta: gulseren.sagsoz@inonu.edu.tr

Geliş Tarihi: 12 Nisan 2023; Kabul Tarihi: 04 Ağustos 2023

Doi: 10.5281/zenodo.10204952

Künye: Doğanay, G. ve Erhan, G. (2023). İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Yaşlı Karakterlerin İncelenmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 7(1), 3-16. <https://orcid.org/0000-0002-7456-8788>¹ <https://orcid.org/0000-0002-5655-039X>²

Özet

Bu araştırma, İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarının dilsel ve görsel anlatımlarında yaşlı karakterlerin yer alma durumunun belirlenmesi amacıyla planlanmıştır. Bu amaçla araştırmada ders kitaplarının ünite, bölüm ya da sayfalarında yer alan anlatımlarında yaşlı karakterlerin rolleri, sosyal yaşam etkinlikleri, sağlıklı ya da aktif olma gibi özelliklerinin yansıma düzeyi ve biçimi incelenmiştir. Araştırmanın verileri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Giresun iline gönderdiği 1., 2. ve 3. sınıfta okutulan/kullanılan İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarından elde edilmiştir. Araştırma nitel ve nicel verilerin kullanıldığı bir çalışma olup veriler doküman inceleme yoluyla elde edilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre yaşlı karakterlere en fazla yer verilen ünitenin "Evimizde Hayat" ünitesi olduğu ve erkek karakterlerin kadın karakterlerden daha fazla yer verildiği belirlenmiştir. Bununla birlikte ders kitabında yaşlı bireyler daha çok geniş aile tasviri içerisinde tüm aile üyeleri ile gösterildiği saptanmıştır. "Hayat Bilgisi" ders kitaplarındaki yaşlı karakterlerin daha çok sağlıklı, bakıma muhtaç ve çoğunlukla pasif bireyler olarak ifade edildiği dikkat çekmiştir. Yaşlı bireylerin fiziksel özellikleri ise beyaz/gri saç, kırışık/sarkık yüz, gözlüklü, bıyıklı/sakallı, bastonlu ve kambur gibi fiziksel kalıp yargılara göre gösterildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında yaşlılara verilen rollerin önemsiz, sağlıklı ve başkalarına bağımlı olarak sunulmasının yaşlılık ile ilgili olumsuz yaklaşımları destekleyebileceği düşünülmektedir. Elde edilen veriler değerlendirildiğinde, yaş ayrımcılığı ders kitaplarında açık ya da örtülü şekillerde yer almakta ve çocuklar ders kitaplarından yaşlanmanın olumsuz bir süreç olduğunu öğrenmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarında yaşlı bireylere, hayatın tüm alanlarında önemli ve aktif rollerin verilmesi yaşlanma ve yaşlılığa karşı olumlu yaklaşımlar geliştirebilir.

Anahtar Kelimeler:

Ders Kitapları · Eğitim · Yaş Ayrımcılığı · Yaşlanma

The Evaluation of Science of Life Textbooks in Terms of Older Adults Characters

Abstract

This study has been conducted with the purpose of observing older adults characters in Science of Life books, their roles in linguistics and visuals expressions and stereotypes based on age discrimination. For this purpose, the following subtitles have been inspected in this study in the parts, units of Science of Life books that older adults characters appear regarding how and to what extent their roles, social life activities, being healthy or active in the linguistic and visual expressions are reflected. The data of the research were obtained from the Primary School Life of Science textbooks used in the 1st, 2nd and 3rd grades delivered by Ministry of National Education to Giresun in the 2020-2021 academic year. The research is qualitative and quantitative the data were obtained

* VI. Senex Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

through document analysis and sorted out by content analysis. According to the findings of the research, it has been observed that the unit where the older adults characters mostly appear is the "Life in Our House" unit, and the male characters are given more roles than the female counterparts. On the other hand, it is defined that the older people live in extended families with the other family members. It is noteworthy to state that older adults' characters are mostly reflected as unhealthy, needy and mostly passive individuals in most of the Science of Life textbooks. It has been revealed that the physical characteristics of older people individuals are reflected according to physical stereotypes such as gray hair, wrinkled/saggy face, with glasses, mustache/beard, walking stick and hump. Presenting the roles given to the older adults in textbooks in a way that is insignificant, unhealthy and dependent on others supports negative approaches to aging. When the data obtained are evaluated, age discrimination is explicitly or implicitly included in the textbooks and children learn from the books that aging is a negative process. In this context, we believe that giving important and active roles to older people individuals in all areas of life in textbooks will develop positive attitude towards aging.

Keywords:

Textbook · Education · Ageism · Aging

Giriş

Bireylerin uzun yaşaması ve sağlıklı yaşlanması, insanlığın en önemli başarıları arasında yer almaktadır. Demografik devrim olarak nitelenen bu gelişme, dünyanın genelinde 60 yaş ve üstü nüfusun giderek artmasına neden olmakta ve dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır. Yaşlılık olgusu toplumsal boyutu ile tüm yaşamı etkilediği gibi fiziksel ve psikolojik boyutları ile bireyleri de etkileyen çok boyutlu bir süreçtir (Beğzer ve Yavuzer, 2012, s.2). Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul ettiği yaşlılık sınırı 65 yaştır. Dünyada birçok ülke bu yaş sınırını yaşlılık sınırı olarak kabul etmektedir (WHO, 2002). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşlı nüfus oranları giderek artmaktadır (WHO, 2002, s.4). Türkiye'nin yaşlı nüfus oranı da %9,5 olup sürekli artış göstermektedir (TÜİK, 2020).

Yaşlanma bireysel, toplumsal ve küresel düzeyde önemli bir konudur (Crawford, 2015). Yaşlılıkla ilgili olarak öncelikli konu kuşaklararası iletişim ve etkileşimdir. Bu iletişim biçimi, kuşakların bir araya gelmesiyle sağlanır ve kuşaklararası dayanışmayı güçlendirir. Araştırmalar, kuşaklararası olumlu etkileşimin sağlanmasında ve yeni kurulan aile bağlarının güçlenmesinde büyükanne ve büyükbaba rolünün önemli olduğunu göstermektedir (Gönül, 2008). Kuşaklararası etkileşimin olumlu olması aile yapısını güçlendirmekte, farklı yaşlardaki insan grupları arasında dayanışma ve uyumu desteklemekte, toplumsal değerlerin, geleneklerin ve yeniliklerin aktarılmasını sağlamaktadır (Canatan, 2008; Merz, Schuengel ve Schulze, 2007). Ancak kuşaklararası bağın oluşturulabilmesi için yaşlı bireylerin yaşam içinde görünür kılınması, aktif bir yaşantı sürdürmeleri ve yaşlı bireylerin fiziksel olarak tek tip betimlenmesinden kaçınılması, kalıp yargılardan uzak bir anlayışın geliştirilmesi gerekir. Bu nedenle kuşaklararası iş birliğinin gelişimi ile yaşlı ve genç kuşağa yönelik "olumlu algı" oluş-

turulmalıdır. Kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesine katkı sağlayacak en uygun mekânların ya da ortamların arasında okulların yer aldığı söylenebilir (Yıldırım, 2015). Bu bağlamda kuşaklararası bağın olumlu kurulabilmesi için ders kitapları başta olmak üzere çizgi filmlerde ya da medyada yaşlı betimlemelerinin tek tip ve kalıp yargılardan uzak bir anlayış ile kurgulanması gerekir.

Çocukların yaşlılarla ilgili kalıp yargılarının oluşmasında, toplumsal ve gelişimsel etkiler bulunmaktadır. Dolayısıyla çocukların zihinlerinde oluşan kalıp yargıların değiştirilip dönüştürülmesinde eğitim ortamları çok önemli bir yere sahiptir.

"Yaşlılığın" ele alınmasının ve yaşlılıkla ilgili kalıplaşmış yargıların giderilmesinde eğitim ve öğretim unsurlarının önemi dikkat çekicidir (Crawford, 2015; McGuire, 2016). Bu bağlamda özellikle eğitim programlarında yaş ayrımcılığı ve yaşlılıkla ilgili kalıp yargıların giderilmesi için bu kavram ve içeriklere yer verilmesi önerilmektedir. Çünkü yaş almaya karşı negatif tutumlar, erken yaşlardan itibaren edinilmektedir (Crawford, 2015; Avcı ve Erhan, 2022). Yaş ayrımcılığı (Ageism), yaşlılara karşı sistematik bir baskı ve ayrımcılık sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır (Butler, 1969, s.243). Toplumların yaşlı ve yaşlılığa karşı tutumları, kültürel normlara göre şekillenmekte ve farklı bakış açıları gelişmektedir. Yaşlılıkla ilgili toplumsal algılar, yaşlıların toplumsal konumuna da etki etmektedir. Yaşlılarla ilgili değer yargıları olumlu, olumsuz ve karma olmak üzere üç boyutu ile ele alınmaktadır. Türkiye'de yaşlılarla ilgili değer yargılarının dini-geleneksel bir çerçevede şekillendiği ancak sosyokültürel ve sosyoekonomik değişimden etkilendiği görülmektedir (İnce, 2017). Yaşlılarla ilgili algılar daha çok kalıp yargılar olarak gerçekleştirilmektedir. Kalıp yargılar (stereotip) zihnimizdeki resimler, yani önceden zihnimizde

oluşturduğumuz imgelerdir (Hilton ve von Hippel, 1996, s.243). Bu imgeler, bireylerin kronolojik yaşından dolayı sistematik bir şekilde, önyargılara dayalı olumsuz tutum ya da ayrımcılığa neden olabilir. Önyargı ve kalıp yargılar sonucu oluşan bu durum, yaş ayrımcılığı "ageism" olarak tanımlanır (Butler, 1969, s.244). Toplumda oluşan kalıp yargıların giderilmesinin en etkili yollarında biri, okullarda verilen eğitimlerdir. Dolayısıyla okullar, yaş ayrımcılığına dayalı kalıp yargıları olumlu olarak değiştirecek etkili kurumlardır.

Araştırmalar, yaş ayrımcılığının günümüz toplumlarında yaygın olduğunu ve tüm toplumsal yapılar ve farklı yaş grupları arasında görüldüğünü göstermektedir (Rupp, Vodanovich ve Crede, 2005; Swift, Abrams, Lamont ve Drury, 2017). Yaş ayrımcılığı; yaşlı bireylere karşı ayrımcı davranışlar, yaşlı bireylere, yaşlanma sürecine ve yaşlılığa karşı geliştirilen kalıp yargılar ve yaşlı bireyler hakkındaki kalıplaşmış algıları destekleyen kurumsal uygulamalar/politikalar olmak üzere üç bileşenden oluşmaktadır (Wilkinson ve Ferraro, 2002). Yaş ayrımcılığının bu üç bileşeni çok erken yaşlardan başlayarak gözlemlenebilir. Araştırmalar, çocukların çok erken yaşlardan itibaren yaş ayrımcılığına dayalı tutumlar sergilendiğini göstermektedir (Flamion, Missotten, Jennotte, Hody ve Adam, 2020).

Çocuklar, eğitim ortamları dışında yaşlıların toplumdaki rolünü kültür aracılığıyla ve onlarla doğrudan etkileşim yoluyla öğrenebilir. Ancak her çocuk yaşlı bireylerle doğrudan etkileşime geçme olanağı bulamayabilir. Dolayısıyla çocuk, yaşlı bireyler ve yaşlanma ile ilgili kapsamlı bir bakış açısına sahip de olmayabilir. Bu durumda çoğu çocuğun yaşlı bireyler ve yaşlanma ile ilgili algısı kitaplarda ve televizyonlarda karşılaştığı yaşlı karakterler ve onların betimlemesi ile biçimlenebilmektedir (Janelli, 1988; Janelli ve Sorge, 2002). Bu bağlamda ders kitaplarındaki yaşlı karakterlerin sunumu, çocukların yaşlılar ve yaşlanma ile ilgili algılarının ve tutumlarının biçimlenmesinde etkisi bulunmaktadır. Çünkü ders kitapları, toplumsal bakış açısını yansıtan, toplumu biçimlendirmek ve yönlendirmek için kullanılan önemli araçlardır.

Arka Plan

Toplumsal kalıp yargıların dönüştürülmesi ve istendik davranışların kazandırılması, sistematik ve planlı bir şekilde okullar tarafından sağlanmak-

tadır. Söz konusu okullarda sürdürülen eğitimin, en etkili materyallerinden birisi de ders kitaplarıdır. Ders kitapları okulda ya da okul dışında kullanılan, ders konularının bilgi ve uygulamalarının belirli bir süreç içerisinde verilmesine yönelik hazırlanmış yaşama dönük temel araçlardır. Ders kitapları; birey, aile ve toplum üzerinde etkilerinden dolayı, eğitim ve öğretimin en önemli materyalleri arasında yer almaktadır (Akman ve Bastık, 2016). Bu nedenle, ders kitaplarında kullanılan görsel ve dilsel anlatımların toplumsal kalıp yargılara göre değil bilimsel ve evrensel değerlere göre hazırlanması önem taşımaktadır.

Ders kitaplarının içerikleri toplumun milli ve manevi değerlerine uygun hazırlanmaktadır (MEB, 2018, s.4). Elbette toplumsal değerlerin öğretilmesi önemlidir ancak okulda öğrenilen bilgilerin toplumsal kalıp yargıları destekler nitelikte olması bazı sorunlara neden olabilmektedir. Nitekim öğrenilen bazı kalıplaşmış ve önyargılı bilgilerin etkisi öğrenci, aile ve okulda sınırlı kalmayıp toplumun tüm kesiminin davranışlarını etkileyebilmektedir (Güvenli ve Tanrıöver, 2009). Özellikle kitaplardaki örtük söylemler, zihinsel dünyanın biçimlenmesinde ve kalıp yargıların oluşmasında etkili bir unsurdur (Tanrıöver, 2005). Dolayısıyla ders kitaplarında diğer toplumsal konularda olduğu gibi yaşlı bireyler ile ilgili kalıp yargıları destekleyecek açık ya da örtülü içeriklerden oluşan dilsel ya da görsel anlatımlar bulunmamalıdır. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Teorisine göre sosyal çevreyle ilgili bilgilerin erken yaşlarda öğrenilmesinin çocukların zihinsel şema gelişimini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Bandura, 2001). Örneğin ders kitaplarında yaşlıların sunulma biçimi, çocukluk ve daha sonraki yetişkinlik dönemlerinde, yaşlılık ve yaşlanmanın ne anlama geldiği hakkındaki düşüncelerini etkileyebilir. Sonuç olarak araştırmalar, erken çocuklukta yaşlılara karşı oluşan tutumların, çocukların ergenliğe ulaştıkça değiştirilmesinin zorlaştığını göstermektedir. Bu nedenle yaşlanma eğitiminin erken yaşlarda başlaması oldukça önemlidir (Klein, Council ve McGuire, 2005).

Yaşlı nüfus, tüm dünyada artmakta ve insanların ortalama yaşam süreleri de giderek uzamaktadır. Ancak yaşam süresinin uzaması ve yaşlı nüfusun artmasına karşın yaşlı insanlar genellikle okul ders kitaplarında önemsiz, sağlıksız, üzgün, pasif ve bağımlı olarak tasvir edilmektedir (Huang, 2011). Ayrıca yaş ayrımcılığı, okul ders kitaplarında açık ya da örtülü şekillerde karşımıza çıkmakta ve ço-

cuklar, okul kitaplarından yaşlanmanın olumsuz bir süreç olduğunu öğrenebilmektedir. Bu araştırmada, Hayat Bilgisi ders kitaplarının dilsel ve görsel anlatımlarında yaşlı karakterlerin hangi düzey/biçimde ve nasıl yer verildiğinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılarak hazırlanmıştır. Nitel içerik çözümlemesi olarak "doküman incelemesi" kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı araç-gereçlerin çözümlenmesini de kapsamaktadır. Dokümanlar tek başına bir araştırmanın tüm veri setini oluşturabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.190). Yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi araştırma problemine ilişkin kapsamlı ve zengin çıkarım elde edilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda İlkokul Hayat Bilgisi ders kitapları içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Nicel veriler, araştırmanın genel noktalarını kanıtlamak için kitaplarda kullanılan resim ve kavramların sayılması ile elde edilmiştir. Okullara gönderilen ders kitaplarının farklı yayın evleri tarafından basılmış sürümleri bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmanın verileri Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararıyla 2020-2021 öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle ders kitabı kabul edilen ve MEB tarafından Giresun iline gönderilen Hayat Bilgisi ders kitabı içeriklerinden elde edilmiştir. Bu araştırma farklı yayın evleri tarafından basılan 3 kitaptan oluşmaktadır. Araştırmayı oluşturan İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitapları (1.sınıf, 2.sınıf, 3.sınıf), Ünite temelli yaklaşım esas alınarak programda her üç sınıf düzeyi için aynı isimle "Okulumuzda Hayat", "Evimizde Hayat", "Sağlıklı Hayat", "Güvenli Hayat", "Ülkemizde Hayat" ile "Doğada Hayat" şeklinde altı üniteden oluşmaktadır (MEB, 2018, s.12).

Örnekleme

Yaşlanma ile ilgili toplumsal kalıp yargıların olumlu anlamda dönüşümü için, öncelikle eğitim materyalleri arasında önemli bir yeri olan, ders kitapları içeriklerinin doğru ve olumlu sunulması gerekmektedir. Bu nedenle erken çocukluk döneminden itibaren yaşlanma eğitimleri verilmelidir. Bu noktadan hareketle çalışmanın örneklemini İlkokul 1.sınıf, 2.sınıf ve 3.sınıf Hayat Bilgisi Ders Kitaplarından oluşmaktadır. İlköğretim programları arasında yer alan hayat bilgisi dersi, "Öğretim Programı, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'n-

da ifade edilen Türk Millî Eğitimi'nin Genel Amaçları ile Temel İlkeleri esas alınarak hazırlanmıştır. Programın asıl amacı; temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir" (MEB, 2018, s.8). Dolayısıyla insana ve çevreye duyarlı nesillerin yetişmesini hedefleyen Hayat Bilgisi Öğretim Programı kapsamında hazırlanan kitapların yaşlanmayı nasıl sunduğu incelenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi, araştırmayı oluşturan İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitapları (1.sınıf, 2.sınıf, 3.sınıf), içeriğinde yer alan yaşlı temsillerinin görsel ve dilsel metinlerinin "içerik çözümlemesi" ile yapılmıştır. İçerik çözümlemesi; belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenebilir bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.242). Kodlama, kitaplardaki yaşlıları temsil eden çizim, fotoğraf ve metinler tespit edilerek yapılmıştır. Elde edilen bu kodların ortak yanlarından kategoriler oluşturulmuştur. Araştırmada elde edebilen kategoriler birleştirilerek daha genel başlık olan yedi tema altında sunulmuştur. Temaları Yaşlı Karakterlerin Kitaplardaki Dağılımı, Yaşlı Karakterlerin Rollerini, Yaşlı Karakterlerin Yer Aldıkları Mekânlar, Yaşlı Karakterlerin Fiziksel Özellikleri, Yaşlı Karakterlerin Yer Aldıkları Aktiviteler, Kuşaklararası Etkileşim ve Aktif Yaşlanma oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel verileri ise Hayat Bilgisi ders kitaplarının kapakları, kitapların içerikleri ve üniteleri incelenerek görsellerde ve metinlerde yer alan yaşlanma ile ilgili kodlar saptanarak/sayılarak ve daha sonra kodlar alt temalara dönüştürülerek sayısal değerlerle tablolarda gösterilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan kitaplarla ilgili, öncelikle iki araştırmacı tarafından ön inceleme yapılmıştır. Her araştırmacı ayrı ayrı kodlama ve temalar oluşturmuştur. Temaların ve kategorilerin oluşturulmasında tutarsızlık belirlendiğinde, kitaplar yeniden incelenmiş ve çalışma fikir birliğine varılarak sonuçlandırılmıştır.

Bulgular

Hayat Bilgisi ders kitaplarının dilsel ve görsel anlatımlarında yaşlı karakterlerin hangi düzey/bi-

çimde ve nasıl yer verildiğinin açığa çıkarılması amacıyla yapılan bu araştırmanın bulguları aşağıda sunulmuştur.

Yaşlı Karakterlerin Kitaplardaki Dağılımı

İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitapları bulgularına göre, yaşlı bireylere en fazla yer verilen ünitenin "Evimizde Hayat" ünitesi olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Ünite içerikleri incelendiğinde, yaşlı bireyler aile tanımı içerisinde ifade edilmiştir. Örneğin 1.sınıf "Evimizde Hayat" ünitesinde; "*anneanneler, babaanneler, dedeler...in*" bir araya gelmesi ile geniş aile oluşur tanımı ile yaşlı bireyler geniş aile üyesi olarak belirtilmiştir (s. 55). Bu kapsamda, akrabaları bir arada tutan değerlerin (sevgi, saygı,

Yaşlı Karakterlerin Rollerini

Ders kitaplarında yaşlı bireylerin daha çok büyükanne/büyükbaba olarak aile içerisinde- pasif ve küçük karakterler olarak betimlendiği belirlenmiştir (Tablo 2). İncelenen kitap içeriklerinde, yaşlı bireylerin anneanne/babaanne/dede/büyükanne/büyükbaba olarak isimlendirildiği tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerin aile dışı rollerinde ise daha çok yardım edilmesi gereken bireyler olarak rol verilmesi dikkat çekicidir. Günlük yaşamda da yaşlı bireyler daha çok büyükanne ve büyükbaba rolleri ile ilişkilendirilir. Bu bağlamda incelenen ders kitaplarında yaşlı rollerinin toplumsal kalıp yargılara göre betimlendiği ve daha çok büyükanne ve bü-

Tablo 1. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterlerin Dağılımı

Üniteler	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Kitap kapağı	-	2	-
Okulumuzda hayat	-	-	2
Evimizde hayat	9	18	4
Sağlıklı hayat	-	3	-
Güvenli hayat	3	3	-
Ülkemizde hayat	2	9	2
Belirli gün ve haftalar	-	-	1
Kadın	6	14	6
Erkek	8	22	3
Toplam	14	36	9

Tablo 1'e göre ders kitaplarında yaşlı bireylere en fazla yer verilen ünite "Evimizde Hayat" ünitesidir. Belirli gün ve haftalarda ise yaşlılarla ilgili içeriklere yalnızca 3. sınıf kitabında çok az yer verildiği tespit edilmiştir. Kitaplarda temsil edilen yaşlı erkeklerin, kadınlardan fazla olduğu belirlenmiştir. Yalnızca üçüncü sınıf ders kitabında kadınların sayısı az da olsa erkeklerden fazladır (Tablo 1).

bağlılık, şefkat, vefa vb.) yanında iş birliği ve dayanışma konularında daha çok yaşlı birey figürleri kullanılmıştır. Türk toplumunda yaşlı bireyler, saygı ve sevgi duyulan, sözüne değer verilen (bilge kişi) ve geleneğin aktarıcısı konumdadır (Özmen, 2013). Yaşlı bireylerin toplumsal konumları, ders kitapları içeriğinde de saygı, sevgi, şevket gibi kavramlar ile ilişkilendirildiği ve daha çok aile yapısının tanıtıldığı "Evimizde Hayat" ünitesinde yer verildiği anlaşılmıştır (Tablo 1). Ancak yaşlı bireylerin daha çok ev ortamında temsil edilmesi çocukların yaşlılığı, üretken ve sosyal yaşamda olmayan bireyler olarak algılamalarına neden olabilir.

yükbaba olarak gösterildiği anlaşılmıştır (Tablo 2). Yapılan araştırmalar, büyükanne ve büyükbaba olmaktan hoşlanan yaşlıların kendilerini daha genç hissettiğini, yaşlanma algılarının daha olumlu olduğu ve büyük ebeveynlikten hoşlanmayanlardan daha uzun yaşamayı umduklarını göstermektedir (Kaufman ve Elder 2003). Birçok toplumda temsil edilen büyükanne ve büyükbaba rolleri benzerdir. Örneğin büyükanne rolünü yerine getirirken gerçekleştirilen eylemler, esas olarak bebek bakıcılığı, ev işlerine yardım şeklindedir (Robertson, 1977). İncelenen ders kitaplarındaki yaşlı rolleri, bu duruma uygun olarak çoğunlukla yetişkin çocuklar ve torunlar ile birlikte ev içi etkinlikleri ya da aile/

Tablo 2. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarındaki Yaşlı Karakterlerin Rollerinin Dağılımı

Roller	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Büyükanne	5	9	3
Büyükbaba	6	18	2
Komşu	-	1	-
Belirsiz	3	7	4
Akraba	-	1	-
Aile içi	11	27	5
Aile dışı	3	9	4
Toplam	14	36	9

Tablo 2'ye göre kitaplarda yaşlı karakterlerin en fazla büyükanne ve büyükbaba oldukları buna ek olarak yaşlı karakterler kitaplarda en fazla aile içi betimlendikleri belirlenmiştir.

akraba ziyaretlerinde temsil edilmişlerdir. Elbette büyük ebeveynlik yaşlı rolleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü birçok durumda tatmin edici olabilir ve özellikle ileri yaşlarda değerli olma hissi sağlar (Reitzes ve Mutran, 2004; Thiele ve Whelan, 2008). Ancak yaşlı bireylerin başka rolleri de unutulmamalıdır. Dolayısıyla ders kitaplarında yaşlı bireylerin farklı roller ile temsil edilmesi yaşlanma ve yaşlılığa karşı olumlu yaklaşımları destekleyecektir.

Yaşlı Karakterlerin Yer aldıkları Mekânlar

Yaşlanma ile ilgili kalıp yargılar yaşlıları sağlıklı, bakıma muhtaç yetişkin çocukları tarafından ilgilendirilmeleri gereken bireyler olarak kodlamaktadır (Çayır, 2012). Bu kodların etkisi ile yaşlıların en güvende oldukları mekân, konut içi ya da konutlarına yakın yerleri akla getirmektedir. İlkokul Hayat Bilgisi ders kitaplarında yaşlı bireylerin daha çok ev

ortamında ve pasif temsil edilmesi toplumsal olumsuz yargıların yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Ders kitaplarında, yaşlılar cadde ve sokaklarda temsil edilmiş (Tablo 3 ve 5) ancak bastonlu, kambur, yardıma muhtaç bireyler olarak gösterilmiştir. Elbette bakıma muhtaç yaşlılar vardır. Ancak sağlık hizmetlerinin iyileşmesine ve refah seviyesinin artmasına bağlı olarak nüfus artış hızı azalmakta ve ortalama yaşam süresi de uzamaktadır. Bu gelişmeler ülkemiz nüfusunda da yaşlı oranının giderek artış göstermesine zemin hazırlamıştır. Ülkemiz nüfusunda yaşanan yapısal dönüşümün ders kitaplarındaki yaşlı temsillerine ve mekân kullanımına da yansıtılması yaşlanma olgusuna olumlu etkiler yapacağı düşünülmektedir. Yaşlıların, yaşamın her alanında ve tüm mekânlarda eşit temsili için de yaşadıkları iç ve dış mekânların uygun tasarımı da oldukça önemlidir. Bu nedenle fiziki çevrenin ve konutların tasarımı, “aktif”, “başarılı” ve “yerinde yaşlanmayı” destekleyecek biçimde düzenlenmelidir

Tablo 3. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterlerin Etkileşimde Buldukları Mekân Dağılımı

Mekânlar	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Ev	6	21	4
Park	1	-	-
Cadde ve Sokak	3	6	2
Toplu Taşıma	-	-	-
Köy	-	3	-
Diğer	-	2	2
Belirsiz	4	4	1
Toplam	14	36	9

Tablo 3'e göre kitaplarda yaşlı karakterlerin en fazla etkileşimde buldukları mekânın ev ortamı olduğu belirlenmiştir.

(Kalınkara, 2017). Bu tasarımlar gerçekleştiğinde pasif roller biçilen yaşlı ya da engelli bireyler, yaşamın her alanında görünür olabileceklerdir. Dolayısıyla yaşlı bireylere uygun mekân tasarımlarının yer aldığı görsellerin ders kitaplarında bulunması, yaşlanma ve yaşlılık olgusuna olumlu katkılar sunacaktır.

Yaşlı Karakterlerin Fiziksel Özellikleri

Yaşlı bireyler ile ilgili en yaygın kalıp yargıların başında fiziksel nitelikleri ve görünüşleri, özellikle yüz görünüşleri gelir. Fiziksel özelliklerle ilgili kalıp yargılar; saçsız, ağaran/beyaz/gri ve seyrelen saçlar, cildin kırışması, sarkık, mutsuz yüz en yaygın olarak yaşlı bireylere ilişkin fiziksel özelliklerdir (Lyons, 2009). Elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bu fiziksel kalıp yargıların incelenen ders kitaplarında da yer aldığı belirlenmiştir. Kitaplarda yaşlı bireylerin yer aldığı görsellerde fiziksel özellikleri arasında niceliksel olarak en fazla beyaz/gri saç ve gözlüklü olarak betimlendiği belirlenmiştir (Tablo 4). Çocukluk döneminde öğrenilen ve içselleştirilen ön yargılı tutumlar, gençlik ve ileri yaş dönemlerinde de devam edebilmektedir.

arındırılması gerekmektedir. Örneğin, yaşlılarla ilgili kalıp yargılar arasında işitmenin yaşa bağlı fazla olduğunun düşünülmesi ya da yaşlı bireylerin kötü araç kullandıkları veya gözlüklü olmaları en klişeler arasındadır (Barber ve Lee, 2016; Lambert, vd., 2016). İncelenen ders kitaplarında da yaşlı bireylerin gözlüklü/kel/bıyıklı/sakallı/bastonlu/kambur/kırışik-sarkık yüz ve beyaz-gri saçlar (Tablo 4) ile temsil edilmeleri yaşlılarla ilgili kalıp yargıların kitaplardaki yansımaları olarak yorumlanmıştır. Nitekim araştırmalar ders kitap içeriklerinde temsil edilen yaşlı bireyleri daha çok hasta (tansiyonu, romatizması, bel fıtığı olan, güçsüz, unutkan, şaşkın) kel kafalı, ak/beyaz/uzun sakallı, kambur, boz saçlı, zayıf, bükülmüş belli, titrek başlı, kınalı elli gibi kalıp yargılar olarak betimlendiğini göstermektedir (Murakami ve Gündem, 2019, s.133). Ancak yaşlı bireylerin fiziki özellikleri ya da sağlık durumları diğer bireylerde olduğu gibi farklılık göstermektedir. Bu nedenle kitaplardaki yaşlı temsillerinin kalıp yargılara göre temsil edilmesi yaşlanmanın ve yaşlılığın olumsuz bir süreç olduğunun örtülü anlatımı olarak yorumlanmıştır.

Tablo 4. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterlerin Fiziksel Özellikleri

Fiziksel Özellikler	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Beyaz/gri saçlı	14	24	5
Kırışik/Sarkık yüz	8	7	4
Gözlüklü	7	12	7
Kel	3	5	3
Bastonlu	4	2	2
Kambur	3	5	1
Bıyıklı	3	19	3
Sakallı	-	5	1
Dişsiz	1	-	-

Tablo 4'e göre kitaplarda yaşlı karakterlerin fiziksel özellikleri arasında niceliksel olarak en fazla beyaz/gri saçlı ve gözlüklü olarak betimlendiği belirlenmiştir.

Nitekim araştırmalar yaşlı bireyler hakkında öğrenilen kalıp yargıların, çocuklukta içselleştirildiğini ve ileriki yaşamlarını etkilediğini göstermektedir (Donizzetti, 2019). Bu nedenle yaşlanmayla ilgili ön yargılar ve olumsuzlukları azaltmak için ders kitaplarında yer verilen dilsel ve görsel anlatımların klişeleşmiş imajlardan

Yaşlı Karakterlerin Yer Aldıkları Aktiviteler

Yaşlı bireylerin günlük yaşamlarında farklı aktiviteleri olmakla birlikte, incelenen kitaplardaki yaşlı karakterlerin büyükanne/büyükbaba şeklinde ve daha çok bayramlaşma gibi kültürel etkinliklerde tasvir edildikleri görülmüştür (Tablo 5). Hatırlana-

Tablo 5. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterlerin Yer Aldıkları Etkinlikler

Etkinlikler	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Bayramlaşma	2	8	-
Ev işleri	1	1	-
Örgü/dikiş	1	-	1
Kitap/gazete okumak	1	-	1
Park/sokakta bulunmak	4	4	2
Piknik yapmak	-	1	-
Bitki bakımı	-	-	1
Vatandaşlık görevi (Oy kullanmak)	-	-	2
Tahta oyuncak yapmak	1	-	-
Alışveriş yapmak	-	3	-
Bilgi paylaşmak	-	2	-
Torun bakımı	-	1	-
Belirsiz	4	15	2

Tablo 5'e göre kitaplarda yaşlı karakterlerin yer aldığı etkinlikler arasında en fazla bayramlaşma etkinliği olduğu görülmüştür.

cağı üzere dini bayramlarda özellikle büyüklerin ziyaret edilmesi, Türk toplumunun eski ve yaygın geleneklerinden birisidir (Kazmaz, 2001). Nitekim Aslan ve Yılar (2019)'ın çalışmasında bayramlaşma etkinliği; çocukların ev ev dolaşarak şeker topladıkları ve büyüklerin ellerini öptükleri, büyüklerin de çocuklara hediyeler verdikleri samimi ve sevgi dolu bir tören olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda ders kitaplarındaki bayramlaşma içeriklerinde, yaşlı temsillerine sıklıkla yer verilmesi kültürel yapının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bulgulara göre yaşlıların daha fazla bayramlaşma etkinliğinde temsil edildikleri, ancak parkta/sokakta/alışverişte yer alan karakterlerin az olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yaşlı karakterlerin rollerinin ve aktivitelerinin ise belirsizliğinin sayıca fazla olması dikkat çekmiştir (Tablo 5). Ders kitaplarında yaşlı nüfusun ilgilendiği aktivitelerin sınırlı bir şekilde sunulması öğrencilerin yaşlı insanlardan kaçınma, yaş ayrımcılığı yapma ve yaşlanmayı reddetme gibi olumsuz tutum ve davranış geliştirmelerine neden olabilir. Bu nedenle ders kitaplarındaki yaşlı temsilleri, farklı roller ve aktiviteler ile betimlenmelidir.

Kuşaklararası Etkileşim

Kitaplarda yaşlı karakterlerin en fazla etkileşimde

buldukları kişiler aile üyeleri ve torunlar olarak belirlenmiştir (Tablo 6).

Yaşlı bireylerin farklı kuşaklar ile etkileşimde bulunması ve bu bağlamda kitaplarda da temsil edilmesi oldukça önemlidir. Ancak incelenen ders kitapları içeriğinde kuşaklararası ilişkinin; bayramlaşma, yaşlıları ziyaret ve yaşlı bireylere yardım edilmesine indirgendiği belirlenmiştir. Bu temsil sınırlı ve yetersizdir. Çünkü yaşlılık ve yaşlılığa karşı olumlu yaklaşımlar kuşaklararası etkileşimin güçlendirilmesi ile sağlanır.

Kuşakların bir araya gelmesiyle yaşanan karşılıklı etkileşim, kuşaklararası dayanışmayı sağlar. Kuşaklararası etkileşimin güçlü olması da toplumsal değerlerin, geleneklerin ve yeniliklerin aktarılmasını sağlar (Canatan, 2008). Kuşaklararası iş birliği, farklı yaşlardaki insan grupları arasında dayanışma ve uyumu destekler (Merz vd., 2007). Bu nedenle kuşaklararası iş birliğinin gelişimi ile yaşlı ve genç kuşağa yönelik "olumlu algı" oluşturulmalıdır. Olumlu algı oluşturulmasında ve kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesinde ise okullar oldukça önemlidir (Yıldırım, 2015). Bu nedenle okullarda kullanılan ders kitap içerikleri kuşaklararası ilişkileri destekler nitelikte hazırlanmalıdır.

Yapılan çalışmalar, kuşaklararası olumlu etkileşiminde ve yeni kurulan aile bağlarının güçlenmesinde, büyükanne/büyükbaba rolünün etkili olduğunu göstermektedir (Gönül, 2008). Özellikle büyükanne/büyükbaba rolü Türk toplumunda önemli olup yaşlılar ailenin vazgeçilmez bir unsurudur (Emiroğlu 1995; akt., Gönül, 2008). Gelenek-

göre hazırlamasına özen gösterilmelidir. Çünkü aile ilişkilerinde olduğu gibi arkadaş, komşularla ve gençler ile etkileşimde bulunmak yaşlı bireyler üzerinde olumlu duygusal etkiler oluşturmaktadır (İçli, 2010). Ders kitaplarındaki yaşlı bireylerin sosyal ve ekonomik yaşam içerisinde aktif roller ile temsil edilmesi Türkiye'nin rekabet gücünü ar-

Tablo 6. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterlerin Etkileşimde Buldukları Kişilerin Dağılımı

Kişiler	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Torun/torunlar	5	7	-
Tüm aile üyeleri	6	20	4
Diğer çocuklar	2	2	2
Diğer insanlar	-	5	2
Yalnız	1	1	1
Komşu	-	1	-
Toplam	14	36	9

Tablo 6'ya göre kitaplarda yaşlı karakterlerin en fazla etkileşimde buldukları kişiler aile üyeleri ve torunlar olarak belirlenmiştir.

sel toplumlarda yaşlı bireylerle ilgilenme ve bakım da daha çok aile üyelerinin sorumluluğundadır (Gönül, 2008). Ülkemizde de yaşlı anne ve baba ile ilgilenme daha çok aile üyeleri özellikle de kadınlar tarafından yürütülür (Doğanay, Güven, 2019). Toplumların geleneksel/kültürel yapısı yaşlanma ve yaşlılığa yaklaşımını belirlemekte ve yaşlı temsilleri bu yapıya uygun olarak yapılmaktadır. Nitekim incelenen ders kitapların görsel ve dilsel anlatımlarında geleneksel yapıya uygun olarak yaşlı bireyler daha çok yetişkin çocukları ve torunları ile aile yapısı içerisinde gösterilmiştir (Tablo 6). Kuşaklararası etkileşimin sadece aile üyeleri ve torunlar ile yapılan faaliyetler ile gösterilmesi, nesiller arası ilişki bağlamında önemli ama yetersizdir.

Yaşlanma ve yaşlılık biyolojik bir süreç olmasının yanında içinde bulunulan toplumun kültürüne göre de şekillenir (Nazlı, 2016). Bu bağlamda bakıldığında ders kitaplarında yer verilen yaşlı bireylerin, toplumun sosyoekonomik ve sosyokültürel yaklaşımlarına göre sunulduğu ifade edilebilir. Elbette aile bireyleri ile ilişkiler yaşlılar için önemli ve desteklenmelidir. Ancak başarılı, aktif ve sağlıklı yaşlılığın desteklenmesi için yaşlı bireylerin sosyal yaşamda daha aktif ve daha fazla görünür olmaları da gerekir. Bu nedenle ders kitaplarının içeriklerinin toplumsal, kültürel ve ekonomik kalıp yargılarından arındırılarak evrensel değerlere

tıracağı gibi kuşaklararası etkileşimini de pozitif etkileyecektir.

Aktif Yaşlanma

İncelenen "İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında" yaşlı figürlerinin niceliksel olarak en fazla pasif bireyler olarak temsil edildikleri belirlenmiştir (Tablo 7). Aktif yaşlanma, sağlık için fırsatları optimize etmek, katılım, güvenlik ve insani olarak yaşam kalitesini arttırmaktır (WHO, 2002, s.12). Aktif yaşlanma hem bireyler hem de nüfus grupları için farkındalık sağlar. Yaşlı bireylerin fiziksel, sosyal ve zihinsel potansiyellerini yaşam boyunca iyi olmak ve topluma ve ihtiyaçlarına göre katılmaları, arzularını ve kapasitelerini sağlarken yeterli koruma, güvenlik ve bakım ile yardıma ihtiyaç duyduklarında bu ihtiyaçlarını karşılamayı kolaylaştırır.

Türkiye'de yaşlılarla ilgili olumsuz değer yargılarından biri de yaşlıların üretken olmadığı, tüketici ve pasif olduklarıdır. Kültürel hafızanın bir parçası olan atasözleri yaşlılarla ilgili olumsuz yargıları beslemektedir. "Ununu elemiş, eleğini asmış", "Yaşı 70 işi bitmiş", "Elin ermez, gücün yetmez", "Ele şenlik olursun" gibi atasözlerimiz yaşlılarla ilgili olumsuzluklara örneklerden bazılarıdır (İnce, 2017). Kültürel normlar yaşlılara bakış açımızı da

Tablo 7. Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında Yaşlı Karakterleri Etkinliklere Katılım Durumu

Katılım Düzeyi	1. Sınıf N	2. Sınıf N	3. Sınıf N
Pasif	5	20	5
Aktif	5	7	3
Hasta	2	-	-
Yardıma muhtaç	2	5	1
Belirsiz	-	4	-
Toplam	14	36	9

Tablo 7'ye göre yaşlı karakterler kitaplarda niceliksel olarak en fazla pasif olarak temsil edilmişlerdir.

şekillendirir. Kültürel değer yargıların bir yansıması olarak değerlendireceğimiz bu yaklaşım “İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında” yaşlıları pasif, üretimin dışında ve yaratıcı olmayan, güçsüz ve yardıma muhtaç, hasta bireyler olarak temsil edildiği anlaşılmıştır. İncelenen ders kitaplarında yaşlılara biçilen rollerin daha çok büyükanne/büyükbaba olduğudur (Tablo 2). Toplumsal kalıp yargılar yaşlılığı üretkenliğinin, yaratıcılığının bittiği ya da bırakmasının gerektiği pasif bir dönem olarak görmektedir. Elbette bu yargılar toplumsal kodlardan, iktidar ve güç ilişkilerinden bağımsız tanımlanamaz (İnce, 2017). Bu nedenle diğer tüm dezavantajlı yapılarda olduğu gibi yaşlı bireyler ile ilgili yaklaşımlarında da baskın erklerden ve kalıp yargılardan uzak eğitim programları ile geliştirilmelidir. Nitekim yaşanan dünya nüfusunda her alandaki başarı ve etkili rekabet; üretken, sağlıklı, başarılı, sosyal ve aktif yaşlı bireyler ile gerçekleşir. Bu nedenle yaşlılarla ilgili bakış açısının olumlu olmasını sağlayacak en etkili yerlerden olan okul ve eğitim materyalleri, kitapların müfredatlarında yaşlı temsillerinin geleneksel kodlara göre değil değişen yaşam koşullarına uygun olarak aktif ve başarılı yaşlanmayı destekleyen dilsel ve görsel anlatımlara yer verilmelidir. Bu nedenle ders kitapları, yaşlı insanlara modern zamanda daha anlamlı ve katkı sağlayan roller vermelidir. Aksi takdirde, bağımlılık ve yarırsızlık, okul çocukları için yaşlıların ana imgeleleri olacaktır (Huang, 2011).

Sonuç ve Tartışma

İncelenen “İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitaplarında” yaşlı bireyler saygı gösterilmesi gereken evin büyüğü bilge kişiler olarak betimlendiği gibi daha çok yalnız, yardıma muhtaç, hasta ve pasif olarak tanımlanmıştır. Araştırmalar okul ders kitaplarında yaşlı temsillerin genellikle önemsiz, sağlıksız, üz-

gün, pasif ve bağımlı olarak tasvir edildiğini göstermektedir (Huang, 2011; Murakami ve Gündem, 2019). Ders kitaplarındaki bu temsiller yaş ayrımcılığının örtülü sunumudur. Dolayısıyla çocuklar küçük yaşlardan itibaren yaşlanmanın olumsuz bir durum olduğunu kitaplardan açık ya da örtülü olarak öğrenmektedirler. Bu nedenle çocukların zihinlerinde, yaşlı ve yaşlılıkla ilgili olumlu yaklaşımlar geliştirmek için ders kitaplarında yer alan yaşlı bireylere aktif ve önemli roller verilmelidir. Çünkü ders kitaplarında yer alan yaşlı bireyler genellikle yavaş, yardıma muhtaç verimsiz, ev içinde pasif veya geleneksel roller doğrultusunda kurgulandığı belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar erken çocukluk ders kitaplarında dezavantajlı guruplar arasında yer alan engelliler ve yaşlıların yeterince temsil edilmediğine dikkat çekilmiştir (Martínez-Bello ve Martínez-Bello, 2016). Elde edilen veriler sonucunda incelenen ders kitaplarında da yaşlı bireylerin temsilin az ve daha çok olumsuz olduğudur. Çünkü yapılan araştırmalarda da vurgulandığı gibi kitaplarında yer alan yaşlı bireylerin yansıması daha çok aile içi rollerde, emekli, dul, büyükanne ve büyükbabalar olarak yer verilmektedir (Stolley ve Hill, 1996). Dolayısıyla yaşlıların yardıma muhtaç ve pasif olarak tasvir edilmesi öğrenciler için yaşlıların ana imgeleri olacaktır. Bu imgeler ise yaşlı ve yaşlanma hakkında olumsuz yaklaşımlar geliştireceği sonucuna varılmıştır.

Elde edilen diğer bir sonuç ise ders kitaplarındaki kuşaklararası etkileşimin çok basit ve sınırlı olmasıdır. Nesiller arası etkileşimin ev ortamında pasif, bayramlaşma etkinliği ve aile üyeleri tanıtım şeması şeklinde olması ya da bütün ailelerin birlikte yemek yediği faaliyetler olarak kurgulandığı belirlenmiştir. İncelenen ders kitaplarında, yaşlılar genellikle torun veya çocuklarıyla birlikte vakit geçiren babaanne/anneanne/dede rollerindedir. Bu roller

birçok toplumda ders kitaplarında benzer şekildedir. Örneğin, Çin ders kitapları şefkatli bir büyükanenin geleneksel cinsiyet rolüne uygun olarak torunlarına bakımına yardım eden olarak temsil edilmektedir (Wang, 1998). Diğer dikkat çekici bir sonuç ise incelenen kitaplardaki yaşlı bireylerin, kalıplaşmış bazı fiziksel özelliklerle tasvir edilmekte olup kalıplaşmış kıyafetlerle ve nesnelere birlikte gösterilmeleridir. Nitekim yaşlı bireyler ile ilgili en yaygın kalıp yargıların başında fiziksel nitelikleri ve görünüşleri, özellikle yüz görünüşleri gelir. Fiziksel özelliklerle ilgili kalıp yargılar; saçsız, ağaran/beyaz/gri ve seyrelen saçlar, cildin kırıışması, sarkık, mutsuz yüz en yaygın olarak yaşlı bireylerle ilişkili fiziksel özelliklerdir (Lyons, 2009). Yaşlı bireylerle ilgili bu fiziksel kalıp yargıların incelenen ders kitaplarında da benzer olduğu görülmektedir. İngiltere, İtalya ve Yunanistan'daki çocuk resim kitaplarından büyükanne ve büyükbabaların çocuk kitaplarında nasıl tasvir edildiğini inceleyen bir çalışmada büyükbabaların %70'i ve anneannelerin %59'u gri/beyaz saçlı, büyükanne ve büyükbabaların yarısından fazlası ise pasif olarak tasvir edildiği belirtilmiştir (Sciplino, vd., 2010). Kitaplardaki yaşlı temsillerinin daha çok önemsiz, hasta, kambur, pasif ve aileye bağımlı olarak betimlenmesi yaş ayrımcılığı olarak değerlendirilmiştir. McGuire (2016)'in yaptığı çalışmada çocuk resimli kitaplarında yaygın olan yaş ayrımcılığının, çocukların yaşlanma ve yaşlılar hakkında olumsuz yaklaşımlar geliştirmelerine nasıl yol açabileceğini vurgulamıştır. Çalışma çocuklar için hazırlanan resimli kitaplarda yaşlı yetişkinlere sınırlı temsil verildiğini ve tasvir edilen yaşlı karakterlerin çoğunlukla büyükanne ve büyükbabalar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca seçilen kitaplarda yaşlıların cinsiyeti ve mesleği ile ilgili geleneksel stereotipler de tespit edilmiştir (McGuire, 2016). Diğer bir çalışmada; Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 2000-2010 yılları arasında en çok satanlar listesinden 700'den fazla resimli edebi eser incelenmiş ve son on yılda var olan yaş ayrımcılığının düzeylerini belirlemeye çalışılmıştır. Sonuçlar yaşlı yetişkinlerin yetersiz temsil edildiğini gösterse de bulgular resimli kitaplarda yaşlı karakterlerin genel olarak tasvir edilmesinde önemli bir gelişme olduğunu göstermiştir. Bu sonuç, çocuklar için olumlu olarak yorumlanmıştır (Danowski ve Robinson, 2012). Bu nedenle çocuklarda yaşlılarla ilgili olumlu yaklaşımların geliştirilmesi için ders kitaplarında yaşlı temsillerinin doğru ve yeterli kurgulanması gerekmektedir.

Elde edilen diğer bir sonuç ise toplumsal cinsiyet bağlamındadır. Yaşlı bireylerin cinsiyetlerine göre verilen rollerde de toplumsal kalıp yargılara göre şekillendiği ve bu yapıya uygun sunulduğu belirlenmiştir. Örneğin yaşlı kadınlar ev işleri ve torun bakımında temsil edilmişlerdir. Kadın ya da erkek rolleri, birçok toplumda benzerlik göstermektedir. Nitekim araştırmalar büyükanne rolünü yerine getiren yaşlı kadınlar, esas olarak bebek bakıcılığı ve ev işlerine yardımcı olan bireyler şeklinde tanımlanmaktadır (Robertson, 1977; Fenwick ve Morrison, 2001). Benzer şekilde Avcı ve Erhan (2022) da resimli çocuk kitaplarında yaş ayrımcılığıyla birlikte yaşlı kadınlara yönelik kalıplaşmış yargıların ve ayrımcılığın varlığını saptamışlardır. Ders kitaplarında yer alan yaşlı rolleri bahsi geçen toplumsal normlara uygun verilmiştir. Ancak yaşlı bireylerin başka rolleri (eş, arkadaş, meslek, komşu, politikacı, sanatçı, vb.) olduğu unutulmamalıdır. Çünkü bireylerin üstlendiği roller, yaşlanma şeklini ve yaşlılığa karşı tutumlarını etkiler. Bu bağlamda ders kitaplarında yer alan yaşlıların fiziksel özellikleri ve rolleri oldukça önemlidir. Ayrıca incelenen ders kitaplarında kadınlardan daha çok erkeklerle yer verildiği tespit edilmiştir. Bu sonuç "İlköğretim Ders Kitaplarında Yaşlanma Eğitimi" başlıklı çalışmanın sonucu ile benzerdir (Kaya vd., 2014). Ders kitaplarında yaşlı temsillerinin belirli roller ile sınırlandırılması çocukların yaşlılığı ve yaşlanmayı olumsuz olarak görmelerine neden olabilir ve yaşlılığa ilişkin kalıp yargılar oluşturabilir.

Araştırmalar ders kitaplarında yer alan yaşlı bireylerin genellikle hasta, bunak, fakir, depresif, muhafazakâr ve yalnız olarak etiketlendiğine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım yaşlı insanlara modern toplumda dışlanmasıdır. Çünkü tarım toplumunda yaşlı insanların statüsü yüksek ve istikrarlı iken modern toplumda düşük ve istikrarsız hale getirilmiştir (Huang, 2011). Kitaplardaki bu etiketleme medyanın, akranların ve ebeveynlerin yaşlı insanlara yönelik tutumlarının etkisi ile de birleşerek çocukların zihinlerinde olumsuz bir algı oluşturur (Montepare ve Zebrowitz, 2002). Yaşlılık algısının değişebilmesi ve dolayısıyla toplumsal dışlanmanın ortadan kalkabilmesi için ilk çocukluk yıllarından itibaren aktif yaşamının önemi fark ettirilmelidir. Bunun için de ilk eğitim yıllarından itibaren bireylerin sağlıklı ve aktif yaşamaları için gerekli düzenlemelerin sağlanması ve eğitim programlarına eklenmesinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir (Çunkuş, vd., 2019).

Eğiticilerin ve öğretmenlerin ders kitaplarındaki açık ya da örtülü yaş ayrımcılığının sorunlarının farkına varmaları oldukça önemlidir. Çocukların yaşlıların önemsiz olduğu ve sonraki yılların hayatın keyifli bir dönemi olmadığı inancı kalıplaşmış yargılar ile pekişmektedir. Bu yaklaşımlar yaşlı bireyleri de etkilemekte öz güvenlerini azaltmaktadır. Yaşlı nüfusa yönelik toplumsal önyargılar oldukça yaygındır. Ancak bu kalıplaşmış önyargıları, gerçek bilgiler ve olumlu tutumlarla değiştirmek eğitimciler için önemli bir görevdir. Eğitimciler basmakalıp imgeler içeren tüm müfredatı eleştirmelidir. Yaş ayrımcılığı konusuna duyarlı olmalı ve önyargıyı değerlendirirken eleştirel okuma becerilerini kullanmalıdırlar. Çünkü kitaplarında yaşlı bireylerle ilgili abartılmış fiziksel özellikler, kişilik özellikler, davranış özellikleri, mesleki roller, karakter rolleri yer almaktadır (Dodson ve Hause, 1981). İncelenen ders kitaplarında da abartılmış yaşlı birey özellikleri açık ya da örtülü verildiği belirlenmiştir. Ders kitaplarındaki bu tasvirler "Ageism" yaşlı ayrımcılığına neden olabilir. Bu nedenle eğitimciler, değişen demografik yapı ile giderek artan yaşlanmanın neden ve nasıl olduğu hakkında okuryazarlık geliştirmeleri gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği gibi çağdaş konular okullarda rutin olarak ele alınıp incelenirken (Doğanay ve Çopur, 2021) yaşlanmayla ilgili sorunlar genellikle göz ardı edilir veya basmakalıp bir şekilde sunulur. Bu nedenle gençleri yaşlanan bir toplumda uzun yaşamlara hazırlamanın pratik yolları ile ilgili kitaplar müfredat ve öğretim materyalleri geliştirilmelidir (Couper ve Pratt, 1999).

Sonuç olarak yaşlanma, doğumla başlayan doğal ve ömür boyu süren bir süreçtir. %9,5 oranı ile giderek yaşlanan Türkiye nüfusu (TÜİK, 2020) bireylerinin sağlıklı, başarılı ve aktif bir şekilde yaşlanmaları için "yaşlanmanın" doğru kavramlarla ve tasvirlerle sunulması gerekir. Bu bağlamda okullar, yaşlanma eğitiminin başlaması için en uygun yerdir. Yaşlanma eğitimi, sadece gelecekteki yaşlılar için değil, aynı zamanda günümüz yaşlıları için de yaşam kalitesini artıracaktır. Eğitimcilerin yaşlanan eğitim ihtiyacının farkında olmaları ve bunun okul müfredatına entegrasyonunu savunmaları gerekir (McGuire, 1987). Yapılan çalışmalar erken çocuklukta oluşan yaşlı tutumların, çocuklar ergenliğe ulaştıkça değiştirilmesinin zorlaştığını göstermektedir (Klein, vd., 2005). Ders kitaplarında yaşlanma konularının işleyişi genellikle zayıf ve yetersizdir (Fleming ve McAuley, 1987). Ders kitaplarındaki metin ve resimlerinde yanlış

veya yanıltıcı bilgi örnekleri ile yaşlanmanın ve yaşlıların olumsuz algılanmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle kitap içeriklerinin yaşlı ve yaşlanmayla ilgili konulara yönelik hassasiyetin; ırk, etnik köken ve cinsiyetle ilgili konularda olduğu gibi yaşlanmayla ilgili konulara da duyarlı olmaları gerekmektedir (Markson ve Pratt, 1996).

Kaynakça

- Akman, Ö., & Bastık, U. (2016). Sosyal bilgiler ders kitaplarında ihtilafli konular içerisinde yer alan 'aile' kavramının incelenmesi: Bir içerik analizi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 247-263.
- Aslan, O., & Yılar, Ö. (2019). Halk bilimi unsurlarının gelecek kuşaklara aktarımında çizgi filmlerin rolü: rafa-dan tayfa örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 646-669.
- Avcı, C., & Erhan, G. (2022). Ageing versus active aging: how old age is represented in children's books. *Educational Gerontology*, 48(4), 145-159.
- Bandura, A. (2001) Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 3(3), 265-299.
- Barber, S. J., & Lee, S. R. (2016). Stereotype threat lowers older adults' self-reported hearing abilities. *Gerontology*, 62(1), 81-85.
- Beğler, T., & Yavuzer, H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik gelişim*, 25(3), 1-3.
- Butler, R. N. (1969). Ageism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9(4), 243-246. doi: 10.1093/geront/9.4_part_1.243
- Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.
- Couper, D. P., & Pratt, F. (1999). *Learning for longer life: A guide to aging education for developers of K-12 curriculum & instructional materials*. National Academy for Teaching and Learning about Aging, University of North Texas, PO Box 310919, Denton, TX 76203-0919.
- Crawford, P. A. (2015). Rock of ages: Developing healthy perspectives of aging in the elementary grades. *Childhood Education*, 91(5), 395-401.
- Çayır, K. (2012). Yaşçılık/yaşa dayalı ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 163-174.
- Çunkuş, N., Yiğitoğlu, G. T., & Akbaş, E. (2019). Yaşlılık ve toplumsal dışlanma. *Geriatric Bilimler Dergisi*, 2(2), 58-67.
- Danowski, J., & Robinson, T. (2012). The portrayal of older characters in popular children's picture books in the US: A content analysis from 2000 to 2010. *Journal of*

Children and Media, 6(3), 333-350.

Dodson, A. E., & Hause, J. B. (1981). Ageism in literature. An analysis Kit for teachers and librarians. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED211411.pdf>

Doğanay, G., & Çopur, Z. (2021). İlkokul hayat bilgisi ders kitaplarında işlenen aile içi rollerin toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değerlendirilmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 57-73.

Doğanay, G., & Güven, S. (2019). Ailede yaşlı bakımı rolünü üstlenen kadınlar ve görüşleri: Giresun ili örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 343-357.

Donizzetti, A. R. (2019). Ageism in an aging society: The role of knowledge, anxiety about aging, and stereotypes in young people and adults. *International journal of environmental research and public health*, 16(8), 1329.

Flamion, A., Missotten, P., Jennotte, L., Hody, N., & Adam, S. (2020). Old age-related stereotypes of preschool children. *Frontiers in Psychology*, 11, 807.

Fleming, D. B., & McAuley, W. J. (1987). Aging issues in social studies textbooks. *Educational Gerontology: An International Quarterly*, 13(5), 375-385.

Gönül, I. (2008). Yaşlılar ve yetişkin çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 29-38.

Güvenli, G., & Tanrıöver, H. U. (2009). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. G. Tüzün (Editör). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* içinde (s. 97-114). Birinci Basım. Tarih Vakfı Yayınları. İstanbul.

Hilton, J. L., & von Hippel, W. (1996). Stereotypes. *Annual review of psychology*, 47(1), 237-271.

Huang, C. S. (2011). Aging education in elementary school textbooks in Taiwan. *Educational Gerontology*, 37(3), 235-247.

İçli, G. (2010). Yaşlılar ve yaşlılığın değerlendirilmesi: Denizli ili üzerine niteliksel bir araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 3(1-2), 1-13.

İnce, A. (2017). "Değer" ile "sorun" arasında Türkiye'de yaşlılarla ilgili toplumsal değer yargıları (din bilimleri perspektifinden bir inceleme). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 19(36), 83-112.

Janelli, L. M. (1988). Depictions of grandparents in children's literature. *Educational Gerontology*, 14, 193-202.

Janelli, L. M., & Sorge, L. (2002). Portrayal of grandparents in children's storybooks: A recent review. *Gerontology & Geriatrics Education*, 22(2), 69-88.

Kalınkara, V. (2017). Yaşlanan kentler: Kentsel alanda aktif yaşlanmayı destekleyecek kapsayıcı tasarım ve ergonomi. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(24), 229-248.

Kaufman, G., & Elder, G. H. Jr. (2003). Grandparenting and age identity. *Journal of Aging Studies*, 17(3), 269-282.

Kaya, G., Candan, S., Avşar-Tuncay, A., Hakverdi-Can, M., Can, D., ve Pekbay, C. (2014). Aging education in elementary textbooks. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 3030-3037. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.702>

Kazmaz, S. (2001). Halk kültürüne toplu bir bakış düşünceler ve değerlendirmeler. *Erdem*, 13(38), 295-326. 14.6.2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44398/549451> adresinden ulaşıldı.

Klein, D. A., Council, K. J., & McGuire, S. L. (2005). Education to promote positive attitudes about aging. *Educational Gerontology*, 31(8), 591-601.

Lambert, A. E., Watson, J. M., Stefanucci, J. K., Ward, N., Bakdash, J. Z., & Strayer, D. L. (2016). Stereotype threat impairs older adult driving. *Applied Cognitive Psychology*, 30(1), 22-28. <https://doi.org/10.1002/acp.3162>

Lyons, I. (2009). *Public perceptions of older people and ageing: A Literature review*. Dublin: National Centre for the Protection of Older People. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/30806206/Review_1_LR_Older_people_and_ageing-libre.pdf

Markson, E. W., & Pratt, F. E. (1996). Sins of commission and omission: Aging-related content in high school textbooks. *Gerontology & Geriatrics Education*, 17(1), 3-32.

Martínez-Bello, V. E., & Martínez-Bello, D. A. (2016). Depictions of human bodies in the illustrations of early childhood textbooks. *Early Childhood Education Journal*, 44(2), 181-190.

McGuire, S. L. (1987). Aging education in schools. *Journal of School Health*, 57(5), 174-176.

McGuire, S. L. (2016). Early children's literature and aging. *Creative Education*, 7(17), 2604-2612.

Merz, E. M., Schuengel, C., Schulze, H. J. (2007). Intergenerational solidarity: An attachment perspective. *Journal of Aging Studies*, 21, 175-186.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Hayat Bilgisi Öğretim Programı (İlkokul 1,2 ve 3. Sınıflar)*. MEB. Ankara 10.6.2021 tarihinde <https://mufredat.meb.gov.tr> adresinden ulaşıldı.

Montepare, J. M., & Zebrowitz, L. A. (2002). A social-developmental view of ageism. In T. D. Nelson (Ed.), *Ageism: Stereotyping and Prejudice Against Older Persons* (pp. 77-125). Cambridge, MA: The MIT Press.

Murakami, İ., & Gündem, E. K. (2019). İlköğretim birin-

- ci ve ikinci kademe Türkçe ders kitaplarında yaşlılık ve yaşlanma: 2016-2017 yılları içerik analizi. *Ulusal Yaşlılık Kongresi*. Denizli Büyük Şehir Belediyesi, Denizli.
- Nazlı, A. (2016). Yaşlanma, birey ve toplum: Yaşlanmaya sosyolojik bakış. *Ege Tıp Dergisi*, 55,1-5.
- Özmen, Ş. Y. (2013). Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu. *Milli Folklor Dergisi*, 13(100), 110-119.
- Reitzes, D. C., & Mutran, E. J. (2004). Grandparenthood: Factors influencing frequency of grandparent-grandchildren contact and grandparent role satisfaction. *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 59(1), S9-S16. <https://doi.org/10.1093/geronb/59.1.S9>
- Robertson, J. F. (1977). Grandmotherhood: A study of role conceptions. *Journal of Marriage and the Family*, 165-174.
- Rupp, D. E., Vodanovich, S. J., & Credé, M. (2005). The multidimensional nature of ageism: Construct validity and group differences. *The Journal of social psychology*, 145(3), 335-362.
- Sciplino, C., Smith, P. K., Hurme, H., Rusek, M., & Bäckvik, P. (2010). Representations of grandparents in children's books in Britain, Italy, Greece, Finland, and Poland. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8(3), 298-316.
- Stolley, K. S., & Hill, A. E. (1996). Presentations of the elderly in textbooks on marriage and family. *Teaching Sociology*, 34-45.
- Swift, H. J., Abrams, D., Lamont, R. A., & Drury, L. (2017). The risks of ageism model: How ageism and negative attitudes toward age can be a barrier to active aging. *Social Issues and Policy Review*, 11(1), 195-231.
- Tanrıöver, H. U. (2003). Ders Kitaplarında Cinsiyet Ayrımcılığı. B. Çotuksöken, A. Erzan, O. Silier. (Eds.). *Ders Kitaplarının İnsan Hakları: Tarama Sonuçları* içinde (s.106-122). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Thiele, D. M., & Whelan, T. A. (2008). The relationship between grandparent satisfaction, meaning, and generativity. *The International Journal of Aging and Human Development*, 66(1), 21-48.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2020). Nüfus projeksiyonları, 20.5.2021 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr> adresinden ulaşılmıştır.
- Wang, W. (1998). Gender role stereotypes in Chinese primary school textbooks. *Asian Journal of Women's Studies*, 4(4), 39-59.
- Wilkinson J. A., & Ferraro K. F. (2002). Thirty years of ageism research. In Nelson T.D. (Ed.), *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons* (pp. 338-358). Cambridge, MA: MIT Press.
- World Health Organization (WHO). (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: World Health Organization. https://www.who.int/ageing/publications/active_ageing/en/
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 10 baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, F. (2015). Çocukların dünyasına yaşlıları dahil etmek: "Okul temelli kuşaklararası dayanışma modelleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1), 275-296.